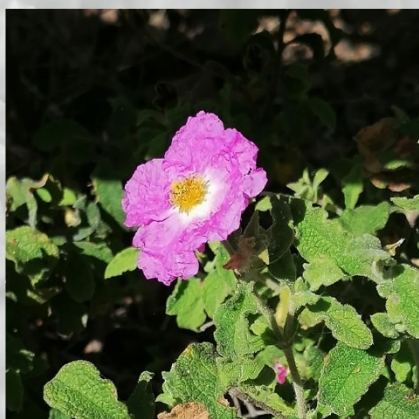

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΣΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΡΟΟΔΟΥΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
2022

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά
και Επενδυτικά Ταμεία

Κυπριακή Δημοκρατία

Διαρθρωτικά Ταμεία
της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Κύπρο

ΙΔΡΥΜΑ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

THE CYPRUS
INSTITUTE
RESEARCH • TECHNOLOGY • INNOVATION

Παραδοσιακές Χρήσεις Αρωματικών και Φαρμακευτικών Φυτών στις Ορεινές Περιοχές Τροόδους

Αποτέλεσμα εθνοβοτανικής μελέτης η οποία πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών (ΙΓΕ) με τη συμβολή κατοίκων των Ορεινών Κοινοτήτων Τροόδους στο πλαίσιο του Ολοκληρωμένου Ερευνητικού Προγράμματος 3PRO-TROODOS.

Πληροφορίες χρηματοδότησης: Η παρούσα έκδοση αποτελεί παραδοτέο που ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο του Έργου 3PRO-TROODOS (INTEGRATED/0609/061). Το Έργο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και την Κυπριακή Δημοκρατία μέσω του Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας, και συντονίζεται από το Ινστιτούτο Κύπρου.

Περιεχόμενα

Πρόλογος

Ευχαριστίες

Εισαγωγή

1 Εθνοβοτανική μελέτη

1.1 Γενικά

- 1.1.1 Περιοχή μελέτης
- 1.1.2 Δειγματοληπτική έρευνα – Συλλογή δεδομένων
- 1.1.3 Ποσοτική εθνοβοτανική
- 1.1.4 Ορισμοί – Έννοιες
- 1.1.5 Δείκτες εθνοβοτανικής

1.2 Αποτελέσματα και σχολιασμός των αποτελεσμάτων

- 1.2.1 Δημογραφικά στοιχεία
- 1.2.2 Κατηγορίες χρήσεων
- 1.2.3 Φυτικά γένη και είδη

2 Χρήσεις σημαντικότερων φυτών

- 2.1 *Vitis vinifera* – Αμπέλι
- 2.2 *Rosa damascena* – Τριανταφυλλιά η Δαμασκήνη
- 2.3 *Pistacia* spp. – Τρεμιθιά, σχίνος, τρέμιθος
- 2.4 *Rhus coriaria* – Ρούδι
- 2.5 *Laurus nobilis* – Δάφνη
- 2.6 *Cistus* spp. – Ξισταρκά
- 2.7 *Rosmarinus officinalis* – Λασμαρί
- 2.8 *Mentha spicata* – Δκυόσμης
- 2.9 *Sambucus nigra* – Ζαμπούκος
- 2.10 *Olea europaea* – Ελιά
- 2.11 *Origanum dubium* – Ρίγανη
- 2.12 *Salvia* spp. – Σπατζιά
- 2.13 *Myrtus communis* – Μερσινιά
- 2.14 *Lavandula angustifolia* – Λεβάντα
- 2.15 *Allium cepa* – Κρεμμύδι
- 2.16 *Juglans regia* – Καρυδιά
- 2.17 *Prunus avium* – Κερασιά
- 2.18 *Crataegus* spp. – Μοσφιλιά
- 2.19 *Urtica* spp. – Τσουκνίδα
- 2.20 *Hypericum perforatum* – Υπερικό/σπαθόχορτο/βαλσαμόχορτο

- 2.21 *Prunus dulcis* – Αμυγδαλιά/Αθασιά
- 2.22 *Ocimum basilicum* – Βασιλιτζιά
- 2.23 *Mentha longifolia* – Ποταμοείτανος
- 2.24 *Matricaria chamomila* – Χαμομήλι/μουγιόχορτο
- 2.25 *Rosa spp.* – Αρκοτριανταφυλλιά
- 2.26 *Pelargonium graveolens* – Κιούλι
- 2.27 *Thymbra capitata* – Θρουμπί
- 2.28 *Dittrichia viscosa* – Κόνυζος
- 2.29 *Cydonia oblonga* – Κυδωνιά
- 2.30 *Pimpinella anisum* - Γλυκάνισος

3 Λοιπά σημαντικά είδη και ιδιαίτερες χρήσεις φυτών

Επίλογος

Βιβλιογραφία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Y
L
O
E
K
Δ
O
M
H

Εισαγωγή

Η πολυδιάστατη σχέση μεταξύ ανθρώπου και φυτών έχει αφετηρία την έναρξη της κοινής τους εξελικτικής ιστορίας (Schaal, 2019). Χιλιάδες χρόνια πριν, αναζητώντας την τροφή του ο άνθρωπος αποκτούσε ζωτικής σημασίας γνώσεις για το ποια φυτά είναι βρώσιμα, δηλητηριώδη ή ευχάριστα στη γεύση, ακόμα και για το ποια φυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς ίασης (θεραπείας). Έτσι, η ανθρώπινη ανάγκη για επιβίωση οδήγησε σταδιακά στην ανακάλυψη και εμπλουτισμό των γνώσεων γύρω από τα αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά (ΑΦΦ). Τα φαρμακευτικά φυτά περιέχουν βιολογικώς δραστικές ουσίες με θεραπευτική δράση και χρησιμοποιούνται, κυρίως, στην σύγχρονη και παραδοσιακή ιατρική, ενώ τα αρωματικά φυτά συσσωρεύουν ευώδη πτητικά συστατικά που ερεθίζουν την όσφρηση και τη γεύση του ανθρώπου, και χρησιμοποιούνται για τη γευστική βελτίωση των τροφίμων και για την παρασκευή ευφραντικών αφεψημάτων. Συχνά, δε, τα αρωματικά φυτά αξιοποιούνται ταυτόχρονα και ως φαρμακευτικά. Πολλά ΑΦΦ επίσης αποτελούν τις πρώτες ύλες για την παραγωγή καλλυντικών, βαφών και χρωστικών ή και φυτοπροστατευτικών προϊόντων (Lubbe and Verpoorte, 2011). Οι δραστηριότητες των πρώτων ανθρώπων σε σχέση με τα ΑΦΦ επεκτείνονται σήμερα προς την έρευνα και την ανακάλυψη περαιτέρω φυτών και των χρήσεών τους, και ακολούθως με την προώθηση και την αξιοποίησή τους (Inoue and Craker, 2014). Τα ποσοστά παγκόσμιας χρήσης, ζήτησης και εμπορίας προϊόντων ΑΦΦ αυξάνονται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου (Barata et al., 2016) υποδεικνύοντας, αφενός, την οικονομική σημασία αυτών των προϊόντων και, αφετέρου, την ανάγκη υποστήριξης της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης των ΑΦΦ (Barata et al., 2016).

Η λεκάνη της Μεσογείου αποτελεί μία από τις περιοχές της γης με τη μεγαλύτερη φυτική ποικιλότητα, αφού καλύπτει μόνο το 1,6% της επιφάνειάς της και περιλαμβάνει το 10% των ανωτέρων φυτών¹ (Medail and Quezel, 1999). Περίπου 25.000 είδη φυτών βρίσκονται σε αυτήν την περιοχή, από τα οποία ένα μεγάλο ποσοστό είναι ενδημικά² (González-Tejero et al., 2008). Η ιδιαίτερα συστηματική και εκτενής χρήση των ΑΦΦ στην περιοχή της Μεσογείου κατά την αρχαιότητα διαφαίνεται μέσα από τα γραπτά του Θεόφραστου (371 π.Χ. – περίπου 287/5 π.Χ.) και του Διοσκουρίδη (1ος μ. Χ.) και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα (González-Tejero et al., 2008; Taghouti et al., 2022). Εκτεταμένες αναφορές σε αρχαιολογικά κείμενα και άλλα ευρήματα προβάλλουν τον ξεχωριστό πλούτο της Κύπρου σε ΑΦΦ, αλλά και την εμπορία και χρήση τους από αρχαιοτάτων χρόνων (Χατζηκυριάκου, 2007). Σήμερα, παρόλο που το ενδιαφέρον για τα ΑΦΦ και τις ποικίλες χρήσεις τους είναι αυξημένο, οι σχετικές διαθέσιμες γραπτές πληροφορίες για τις παραδοσιακές³ χρήσεις των ΑΦΦ είναι λιγοστές και διάσπαρτες, και αφορούν το ευρύτερο νησί της Κύπρου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η χειρόγραφη συλλογή «Ιατροσοφικόν» του Μητροφάνη

¹ Ανώτερα φυτά: φυτά τα οποία χαρακτηρίζονται από αγγειακό ιστό και κυριαρχούν στην παγκόσμια χλωρίδα (Akeroyd and Synge, 1992).

² Ενδημικό φυτό: χαρακτηρίζεται το είδος το οποίο είναι αυτοφυές (φυτρώνει από μόνο του) και εμφανίζεται αποκλειστικά και μόνο σε μία ορισμένη περιοχή και πουθενά αλλού στον κόσμο, ως αποτέλεσμα της εξέλιξης και φυσικών διαδικασιών. Το ποσοστό των ενδημικών φυτών σε σχέση με όλα τα είδη φυτών αποτελεί έναν δείκτη βιολογικού πλούτου μιας περιοχής.

³ Παραδοσιακό: αυτό που γίνεται όπως απαιτεί η παράδοση, που συμφωνεί με τα πρότυπα που καθιερώθηκαν από την παράδοση. Παράδοση: το σύνολο, αλλά και το καθένα χωριστά, από τα στοιχεία τού παρελθόντος ενός πολιτισμού, που διασώζονται προφορικά και μεταδίδονται από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά (Μπαμπινιώτης, 2002).

(1790–1867), σκευοφύλακα και μοναχού στη Μονή Μαχαιρά, κείμενο το οποίο περιέχει συνταγές για θεραπείες διαφόρων ασθενειών, αρκετές από τις οποίες είχαν ως βάση τα ΑΦΦ (Ιερομόναχος Φιλάρετος, 1924). Στην προσπάθεια διάσωσης αυτής της πληροφορίας, έχουν εκπονηθεί μερικές σημαντικές καταγραφές, όπως ο κατάλογος με τα φαρμακευτικά φυτά της Κύπρου (Ζαννέττου - Παντελή, 1998), η περιγραφή των θεραπευτικών ιδιοτήτων 673 βοτάνων με συνταγές χρήσης (Ζαννέττου - Παντελή, 2000), η καταγραφή άγριων εδώδιμων φυτών στις επαρχίες Λάρνακας και Πάφου (Della et al., 2006), καθώς και η συστηματική καταγραφή των αρωματικών και αρτυματικών φυτών της Κύπρου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα (Χατζηκυριάκου, 2007).

Εικόνα 1. Άποψη της οροσειράς του Τροόδους από το Εθνικό Δασικό Πάρκο Τροόδους. Φωτογραφία: Ανδρέας Μ. Σαββίδης.

Το Τρόδος, η υψηλότερη οροσειρά της Κύπρου (Εικ. 1), καλύπτει τα δύο τρίτα του νησιού και αποτελεί μια ιδιόζουσα περιοχή, στην οποία η συνύπαρξη διαφόρων παραγόντων προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά στις παραδοσιακές χρήσεις των ΑΦΦ. Ο ορεινός όγκος του Τροόδους καταλαμβάνει το κεντρικό και νοτιοδυτικό μέρος της Κύπρου. Διοικητικά η οροσειρά διαιρείται ανάμεσα στις επαρχίες Λευκωσίας (βόρεια), Πάφου (δυτικά), Λεμεσού (νότια) και Λάρνακας (ανατολικά), και συμπεριλαμβάνει τις περιοχές Πιτσιλιάς, Σολέας, Μαραθάσας, Κρασχωρίων και ορεινών θερέτρων Λεμεσού. Η δημιουργία του Τροόδους, η οποία ξεκίνησε πριν από 92 εκατομμύρια χρόνια στον βυθό της Τηθύος Θάλασσας, έχει οδηγήσει στην εμφάνιση σειράς πετρωμάτων του μανδύα, με κύριο χαρακτηριστικό το οφιολιθικό σύμπλεγμα του Τροόδους. Η οροσειρά παρουσιάζει ποικιλόμορφο ανάγλυφο και πυκνό υδρογραφικό δίκτυο, το οποίο δεν εξυπηρετεί μόνο τις ανάγκες του ανθρώπου, αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος. Η επίδραση του υψομέτρου είναι σημαντική, καθώς προκαλεί πτώση της θερμοκρασίας και αύξηση του υετού⁴, ο οποίος στις υψηλότερες περιοχές ξεπερνά τα 1.000 χιλιοστά ανά έτος, ενώ στην κορυφή του Τροόδους σημειώνονται χιονοπτώσεις κατά τους χειμερινούς μήνες. Οι κλιματικές συνθήκες που δημιουργούνται από το μεγάλο υψόμετρο, καθώς και το γεωλογικό υπόστρωμα, συντέιναν στην

⁴ Υετός: κάθε μορφή νερού που πέφτει στο έδαφος από την ατμόσφαιρα (ατμοσφαιρικό κατακρήμνισμα), όπως βροχή, χιόνι και χαλάζι.

παρουσία της ιδιαίτερης και πλούσιας χλωρίδας της οροσειράς του Τροόδους. Για παράδειγμα, το Εθνικό Δασικό Πάρκο Τροόδους, το οποίο βρίσκεται στις υψηλότερες κορυφές και αποτελεί το 0,97% της έκτασης του νησιού, φιλοξενεί 785 ιθαγενή⁵ και 74 ενδημικά φυτά της Κύπρου, που αντιστοιχούν στο 44% των ιθαγενών και στο 50% των ενδημικών φυτών του νησιού, αντίστοιχα (Τμήμα Περιβάλλοντος - Δίκτυο Natura 2000).

Εικόνα 2. Η κοινότητα Φοινί στην περιοχή Ορεινών Θερέτρων Λεμεσού. Φωτογραφία: Ανδρέας Μ. Σαββίδης.

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της βλάστησης της οροσειράς είναι οι εκτεταμένες συστάδες της τραχείας πεύκης (*Pinus brutia*), ενώ στις υψηλότερες κορυφές απαντώνται συστάδες από μαύρη πεύκη (*Pinus nigra* subsp. *pallasiana*), καθώς και είδη ανθεκτικά στο ψυχρό κλίμα, όπως είναι η αγριομηλιά (*Sorbus graeca*), είδη αοράτου (*Juniperus oxycedrus*, *J. excelsa*, *J. foetidissima*), η ενδημική αγριοτριανταφυλλιά (*Rosa micrantha* subsp. *chionistrae*) και η βερβερίς (*Berberis cretica*). Σε βραχώδεις πλαγιές και υψόμετρα πάνω από 600 μέτρα σχηματίζονται πυκνοί θαμνώνες της ενδημικής λατζιάς (*Quercus alnifolia*). Άλλα δένδρα και θάμνοι του Τροόδους είναι η αντρουκλιά (*Arbutus andrachne*), το κυπαρίσσι (*Cupressus sempervirens*), η περνιά (*Quercus coccifera* subsp. *calliprinos*), η δρυς (*Quercus infectoria*), το σφεντάμι (*Acer obtusifolium*), η αγριελιά (*Olea europaea* var. *sylvestris*), η μοσφυλιά (*Crataegus azarolus*) και το ρούδι (*Rhus coriaria*). Κοντά στους ποταμούς σχηματίζονται παρόχθια δάση πλατανιού (*Platanus orientalis*) και σκλήθρου (*Alnus orientalis*), τα οποία συνοδεύονται από είδη όπως η μυρτιά ή μυρσινιά (*Myrtus communis*), η δάφνη (*Laurus nobilis*) και η αροδάφνη (*Nerium oleander*). Στην περιοχή γύρω από την κορυφή του Τριπύλου υπάρχουν περιορισμένες συστάδες του ενδημικού κέδρου (*Cedrus brevifolia*). Δεσπόζουσα θέση σε αυτό το φυσικό περιβάλλον κατέχει ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός ιθαγενών φυτών, τα οποία

⁵ Ιθαγενές φυτό: φυτό το οποίο συναντάται φυσικά σε μια συγκεκριμένη περιοχή ως αποτέλεσμα των διαφόρων διεργασιών της φύσης, χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση.

διαθέτουν αρωματικές και φαρμακευτικές ιδιότητες και συνυπολογίζονται σε καταγραφές που έχουν προαναφερθεί.

Εικόνα 3. Χώρος αποθήκευσης αγροτικής οικίας με αποξηραμένα αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά στο Αγροτικό Μουσείο Φικάρδου. Φωτογραφία: Ανδρέας Μ. Σαββίδης.

Η παρουσία του ανθρώπου στις ορεινές περιοχές του Τροόδους ήταν ιδιαίτερα συνυφασμένη ανέκαθεν με το φυσικό περιβάλλον (Εικ. 2), καθώς και με την γεωργοκτηνοτροφία κατά τους τελευταίους αιώνες. Η ορεινή γεωργία στην Κύπρο χαρακτηρίζεται σήμερα κυρίως από την καλλιέργεια της αμπέλου και των οπωροφόρων δέντρων. Τα πρωτογενή προϊόντα, τόσο φυτικής, όσο και ζωικής προέλευσης, μέσα από τη μεταποίηση, αξιοποιούνται από οικογενειακές τοπικές βιοτεχνίες για την παραγωγή προϊόντων ιδιαίτερα χαρακτηριστικών για την περιοχή, όπως αλλαντικών, γλυκών του κουταλιού, παράγωγων τριανταφύλλου (π.χ. ροδόσταγμα), ζιβανίας και οίνου. Η ενασχόληση με την ορεινή γεωργία και τη μεταποίηση παραδοσιακών γεωργικών προϊόντων, αλλά και η διατήρηση θρησκευτικών και άλλων τοπικών εθίμων, προσδίδει μια ξεχωριστή ταυτότητα στους κατοίκους των ορεινών περιοχών της οροσειράς του Τροόδους, η οποία σύμφωνα με την παρούσα εθνοβοτανική μελέτη φαίνεται να προσδιορίζεται και από τις ξεχωριστές παραδοσιακές χρήσεις ΑΦΦ (Εικ. 3).

Η οροσειρά του Τροόδους χαρακτηρίζεται από τη γεωλογική μοναδικότητά και φυσική ιδιαιτερότητά της. Ταυτόχρονα, όμως, κρύβει μια μακραίωνη ιστορία και ξεχωριστά ήθη και έθιμα, τα οποία λαξεύτηκαν και διαφυλάχτηκαν λόγω του φυσικού ορεινού περιορισμού των τοπικών ανθρώπινων κοινωνιών. Λαμβάνοντας υπόψη την ευρύτερη μόνο καταγραφή των ΑΦΦ της Κύπρου, όπως παρουσιάζεται στις πιο πάνω μελέτες, και την απουσία οποιασδήποτε καταγραφής συγκεκριμένα για τις ορεινές περιοχές του Τροόδους, βασικοί στόχοι της παρούσας έκδοσης είναι: (1) ο εμπλουτισμός, η επικαιροποίηση και η διαφύλαξη της υφιστάμενης γνώσης περί ΑΦΦ, εστιάζοντας, για πρώτη φορά, στις ορεινές περιοχές του Τροόδους, και (2) η ανάδειξη των ιδιαίτερων τοπικών παραδοσιακών χρήσεων των ΑΦΦ. Η έκδοση αυτή αποτελεί απόρροια της εθνοβοτανικής μελέτης που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών στο πλαίσιο του ολοκληρωμένου ερευνητικού προγράμματος 3PRO-TROODOS.

Η συνέχεια της έκδοσης διαρθρώνεται ως εξής:

Πέρα από την παρούσα εισαγωγική ενότητα, η έκδοση αυτή διαρθρώνεται ως εξής: Στο Κεφάλαιο 1 περιγράφεται εκτενώς η εθνοβοτανική μελέτη, από την οποία προέκυψε η γνώση για τις παραδοσιακές χρήσεις των ΑΦΦ στις ορεινές περιοχές του Τροόδους. Αναλυτικότερα, παρουσιάζεται η περιοχή μελέτης, ο τρόπος συλλογής των δεδομένων και η μέθοδος ανάλυσής τους, καθώς και τα κυριότερα αποτελέσματα, με ονομαστική αναφορά σε όλα τα φυτά που δηλώθηκαν από τους συμμετέχοντες στη μελέτη. Ακολουθεί η λεπτομερής περιγραφή των παραδοσιακών χρήσεων των 30 επικρατέστερων (βάσει συγκεκριμένων δεικτών) ΑΦΦ στις ορεινές περιοχές του Τροόδους (Κεφάλαιο 2), καθώς και άλλων ΑΦΦ που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Κεφάλαιο 3). Η παρούσα έκδοση ολοκληρώνεται με τον επίλογο, όπου παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα της εθνοβοτανικής μελέτης.

1 Εθνοβοτανική Μελέτη

1.1 Γενικά

Η εθνοβοτανική είναι ο επιστημονικός κλάδος που πραγματεύεται τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων και φυτών (Iwu, 2002) και η προέλευσή της χρονολογείται από την εποχή της Βιβλικής Παλαιάς Διαθήκης (Dafni and Böck, 2019). Η Εθνοβοτανική έχει συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη φαρμάκων (Okogun, 2002) και νέων φυτικών προϊόντων, τα οποία προσφέρουν εκτεταμένα φυτοθεραπευτικά συστατικά που παρέχουν οφέλη για την υγεία (Memariani et al., 2019). Επιπλέον, η νέα γνώση που αναπτύσσεται και καταγράφεται μέσω της εθνοβοτανικής μελέτης συμβάλλει στη διατήρηση της βιολογικής και πολιτιστικής ποικιλότητας μιας περιοχής (Martin, 1994). Σκοπός της παρούσας εθνοβοτανικής μελέτης ήταν αφενός, η συλλογή και καταγραφή των παραδοσιακών χρήσεων των ΑΦΦ στις ορεινές περιοχές Τροόδους και αφετέρου, η ταυτοποίηση των σημαντικότερων από τα φυτά αυτά.

1.2 Μεθοδολογία

1.2.1 Περιοχή μελέτης

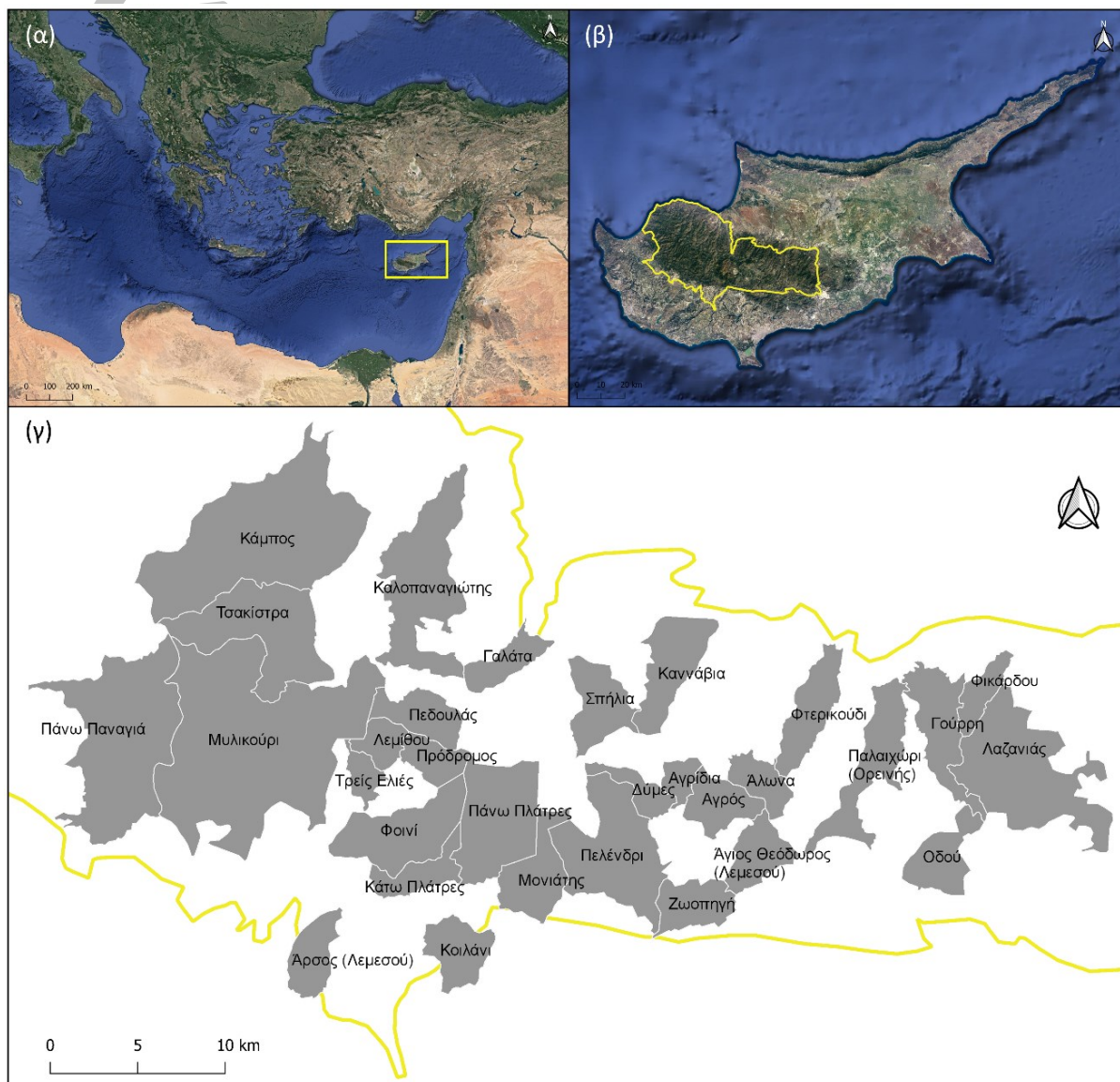
Η παρούσα εθνοβοτανική μελέτη διεξήχθη στην Κύπρο (Σχήμα 1.1α), εντός του Παγκόσμιου Γεωπάρκου Τροόδους της ΟΥΝΕΣΚΟ (www.troodos-geo.org) και περιλάμβανε κυρίως ορεινές κοινότητες (Σχήμα 1.1γ) οι οποίες βρίσκονται εντός των ορίων του Οφιολιθικού Συμπλέγματος Τροόδους. Επίσης, οι κοινότητες αυτές βρίσκονται εντός της δεύτερης φυτογεωγραφικής διαίρεσης της Κύπρου ή γειτνιάζουν με αυτήν (Σχήμα 1.1β; Meikle, 1977, 1985). Στην ουσία, η δεύτερη φυτογεωγραφική διαίρεση αποτελείται από την οροσειρά του Τροόδους.

1.2.2 Δειγματοληπτική Έρευνα - Συλλογή Δεδομένων

Την περίοδο 2019–2020 πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή μελέτης προσωπικές (πρόσωπο με πρόσωπο) ημιδομημένες συνεντεύξεις με συνολικά 57 άτομα. Από αυτές, οι 29 αφορούσαν ατομικές συνεντεύξεις, ενώ διενεργήθηκαν και 11 ομαδικές συνεντεύξεις με 28 συμμετέχοντες. Οι συμμετέχοντες ήταν όλοι ντόπιοι, προερχόμενοι από 31 διαφορετικές κοινότητες του Τροόδους (Σχήμα 1γ), με εκτεταμένες γνώσεις για τις παραδοσιακές χρήσεις των ΑΦΦ. Για τον εντοπισμό και την επιλογή των συμμετεχόντων εφαρμόστηκε η μέθοδος της εκθετικής διακριτικής δειγματοληψίας «χιονοστιβάδας» (Exponential Discriminative Snowball Sampling; EDSS; Yadav et al., 2019). Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, εντοπίζονται αρχικά από την ερευνητική ομάδα κάποια υποψήφια άτομα, τα οποία θεωρούνται κατάλληλα για να συμμετάσχουν στην εκάστοτε έρευνα. Στη συνέχεια, τα άτομα αυτά υποδεικνύουν στους ερευνητές άλλους υποψήφιους συμμετέχοντες, οι οποίοι με τη σειρά τους υποδεικνύουν άλλους, και ούτω καθεξής. Με τη μέθοδο της διαδοχικής υπόδειξης προκύπτει επαρκής αριθμός ατόμων (μέγεθος δείγματος) για τη συγκέντρωση των απαιτούμενων πληροφοριών. Επισημαίνεται ότι η τελική απόφαση για την επιλογή (ή μη) των συμμετεχόντων εναπόκειται στην ερευνητική ομάδα, λαμβάνοντας υπόψη τους εκάστοτε ερευνητικούς στόχους και περιορισμούς. Κατά τη διαδικασία των προσωπικών συνεντεύξεων στην παρούσα Εθνοβοτανική έρευνα, συλλέχθηκαν πρωτίστως πληροφορίες για τις παραδοσιακές χρήσεις των ΑΦΦ στην περιοχή, καθώς και πληροφορίες που αφορούν στα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων.

1.2.3 Ποσοτική εθνοβοτανική

Η ποσοτική εθνοβοτανική περιλαμβάνει τη χρήση ποσοτικών τεχνικών για άμεση ανάλυση των δεδομένων σχετικά με τη χρήση των φυτών (Phillips et al., 1994).

Σχήμα 1.1. (α) Η Κύπρος βρίσκεται στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. (β) Το Τρόδος αποτελεί τη μεγαλύτερη οροσειρά της Κύπρου, καλύπτοντας το μεγαλύτερο μέρος του νοτιοδυτικού και κεντρικού τμήματος του νησιού, ενώ σχεδόν οριοθετεί τη δεύτερη φυτογεωγραφική περιοχή της Κύπρου. (γ) Η εθνοβοτανική μελέτη επικεντρώθηκε σε κοινότητες της οροσειράς του Τρόδους που βρίσκονται εντός της δεύτερης φυτογεωγραφικής περιοχής της Κύπρου ή γειτνιάζουν με αυτήν.

1.2.3.1 Ορισμοί - Έννοιες

Αναφορά χρήσης (Use Report): Κάθε αναφορά σε διαφορετική χρήση συγκεκριμένου είδους⁶ ή γένους⁷ φυτού. Διαφορετικά είδη φυτών που ανήκουν στο ίδιο γένος και για τα οποία καταγράφηκαν, κατά πλειοψηφία, όμοιες χρήσεις ή οι σημαντικότερες χρήσεις τους είναι όμοιες, εκπροσωπούνται παρακάτω σύμφωνα με το γένος και όχι ξεχωριστά ανά είδος. Τα είδη ή τα γένη που καταγράφηκαν ορίζονται στο εξής ως ταξινομικές μονάδες (taxa).

⁶ Φυτικό είδος: Η βασική μονάδα ταξινόμησης των φυτών. Σε ένα φυτικό είδος περιλαμβάνονται άτομα (φυτά) που είναι όμοια μεταξύ τους όσον αφορά βασικά (μορφολογικά και άλλα) χαρακτηριστικά.

⁷ Φυτικό γένος: Η μονάδα ταξινόμησης των φυτών που περιλαμβάνει είδη φυτών με κοινά χαρακτηριστικά.

Κατηγορίες χρήσεων (Use Categories): Οι γενικές χρήσεις των ΑΦΦ ταξινομήθηκαν σύμφωνα με τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων και τη σχετική διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία (Inoue and Craker, 2014; Lubbe and Verpoorte, 2011) στις εξής 12 κατηγορίες: φαρμακευτική χρήση, μαγειρική χρήση, καλλυντική χρήση, φροντίδα ζώων, φροντίδα καλλιεργειών, θρησκευτικές παραδόσεις, κατασκευές–επεξεργασία, οικιακή χρήση, εμπόριο, απωθητικό ζώων, ψάρεμα–κυνήγι και δηλητηριώδη φυτά. Οι κατηγορίες αυτές, όπως ορίστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, παρουσιάζονται αναλυτικότερα παρακάτω.

Ως **«φαρμακευτική χρήση»** ορίζεται η χρήση των φυτών για τις θεραπευτικές τους ιδιότητες και τις φαρμακολογικές τους επιδράσεις στον ανθρώπινο οργανισμό (Namdeo, 2018). Οι φαρμακευτικές χρήσεις ταξινομήθηκαν περαιτέρω με βάση το διεθνές σύστημα ταξινόμησης της πρωτοβάθμιας περίθαλψης (International Classification of Primary Care – 2nd Edition; ICPC-2), το οποίο είναι αποδεκτό από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας.

Η **«μαγειρική χρήση»** ορίζεται ως η χρήση φυτών σε τρόφιμα και ποτά για ανθρώπινη κατανάλωση. Οι μαγειρικές χρήσεις ταξινομήθηκαν περαιτέρω ως εξής: γλυκά-επιδόρπια, συντήρηση τροφίμων, ζεστά ροφήματα (π.χ., τσάι), αλκοολούχα ποτά, κρύα ποτά, νωπά τρόφιμα (όπως νωπά φρούτα χωρίς καμία επεξεργασία), αποξηραμένα φρούτα, βότανα και μπαχαρικά (δηλαδή, αρωματικό φυτικό υλικό σε μικρές ποσότητες για τον αρωματισμό τροφίμων), τουρσί (διαδικασία διατήρησης ή ζύμωσης σε ξίδι ή/και άλμη), συστατικό μαγειρευτού φαγητού (σε σημαντικές ποσότητες, όπως κρεμμύδι στο στιφάδο, τρεμίθκια στην τρεμιθόπιτα), συστατικό νωπού φαγητού (σε σημαντικές ποσότητες, όπως σαλάτες), καρυκεύματα-άλλα (π.χ., ξίδι, χυμός, λάδι), κάπνισμα τροφίμων (τρόπος συντήρησης των τροφίμων όπου το φυτικό υλικό δεν περιέχεται ως συστατικό).

Η **«καλλυντική χρήση»** ορίζεται ως η χρήση φυτικών μερών, στη αρχική τους μορφή ή μεταποιημένα, σε άμεση επαφή με τα διάφορα εξωτερικά μέρη του ανθρώπινου σώματος (επιδερμίδα, μαλλιά, νύχια, χείλη και εξωτερικά γεννητικά όργανα) ή με τα δόντια και τους βλεννογόνους της στοματικής κοιλότητας, με σκοπό τον καθαρισμό, τον αρωματισμό, την αλλαγή της εμφάνισής τους ή/και τη διόρθωση των σωματικών οσμών ή/και την προστασία ή διατήρησή τους σε καλή κατάσταση (Gagliardi and Dorato, 2007).

Η **«φροντίδα ζώων»** ορίζεται ως η χρήση φυτών στη διατροφή των ζώων για συγκεκριμένες ανάγκες (π.χ., αύξηση ή αρωματισμός του παραγόμενου γάλακτος), καθώς και σε κτηνιατρικές πρακτικές. Σε αυτήν την κατηγορία συμπεριλαμβάνονται και τα μελισσοτροφικά φυτά.

Η **«φροντίδα καλλιεργειών»** ορίζεται ως η χρήση των φυτών για την προστασία άλλων φυτών/καλλιεργειών από βιοτικούς παράγοντες (π.χ., παρασιτικά έντομα), για ενίσχυση της απόδοσης των καλλιεργειών και αντιμετώπιση της διάβρωσης του εδάφους [π.χ., συγκαλλιέργεια μαυράσιερου (*Vicia dalmatica* A. Kern.), ενός αζωτοδεσμευτικού φυτού, σε αμπελώνες], για προστασία καλλιεργούμενων ειδών ή/και φυτικών προϊόντων καλλιέργειας [π.χ. προστασία συγκομισμένου σταφυλιού στο κοφίνι με κάλυψη από το υπέργειο μέρος του φυτού ψυλλίνα (*Helichrysum italicum* (Roth) Don] και για τη γενικότερη προαγωγή της υγείας των φυτών/καλλιεργειών και των καρπών τους.

«Θρησκευτικές παραδόσεις» ορίζεται ως η χρήση φυτών σε θρησκευτικές παραδόσεις (π.χ., αγιασμός). Οι θρησκευτικές παραδόσεις είναι σχηματισμοί πεποιθήσεων, πρακτικών και θεσμών που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν έναν κοινό τύπο θρησκευτικότητας (Sherkat, 2015).

«Κατασκευή–Επεξεργασία» ορίζεται ως η χρήση των φυτών για την κατασκευή ή την επεξεργασία υλικών. Συγκεκριμένα, ως κατασκευή ορίζεται η δημιουργία νέων προϊόντων από πρώτες ύλες (π.χ., καλάθια, σκούπες, πήλινα βάζα, παιχνίδια), ενώ η επεξεργασία (ή μεταποίηση) ορίζεται ως η εργασία για μετατροπή μιας πρώτης ύλης (ενός πρωτογενούς προϊόντος) σε άλλες μορφές προϊόντων (π.χ., βαφή, βυρσοδεψία).

Η **«οικιακή χρήση»** ορίζεται ως η χρήση φυτών σε εργασίες φροντίδας και διατήρησης που πραγματοποιούνται στα νοικοκυριά (π.χ., στο πλύσιμο, ως προσάναμμα/καυσόξυλα, αρωματικά για ντουλάπες).

Η κατηγορία χρήσης «εμπόριο» ορίζεται ως η χρήση των ΑΦΦ φυτών για εμπορικούς σκοπούς (εγχώριους ή εξαγωγικούς).

Η κατηγορία «απωθητικό ζώων» ορίζεται ως η χρήση φυτών ή φυτικού υλικού για την απώθηση ανεπιθύμητων ζώων, π.χ., φιδιών, τρωκτικών, ανθρωπίνων παρασίτων, κ.ά.

«Ψάρεμα-κυνήγι» ορίζεται ως η χρήση φυτών ή φυτικού υλικού για σκοπούς ψαρέματος ή κυνηγιού. Περιλαμβάνει, επίσης, και γνώσεις που προέρχονται από την κυνηγετική εμπειρία των κατοίκων (π.χ., πτηνά που τρέφονται με συγκεκριμένα φυτά).

Τέλος, στην κατηγορία «δηλητηριώδη φυτά» συμπεριλαμβάνεται κάθε φυτό, το οποίο, όταν έρθει σε επαφή με το σώμα ή καταποθεί, μπορεί να καταστεί τοξικό, επιβλαβές ή ακόμη και θανατηφόρο για έναν οργανισμό (Gupta, 2018).

1.2.3.2 Εθνοβοτανικοί δείκτες

Για την ποσοτικοποίηση⁸ της σημαντικότητας των φυτικών ταξινομικών μονάδων, με βάση τις κατηγορίες χρήσεων, αλλά και τον αριθμό των αναφορών χρήσης, υπολογίστηκαν διάφοροι, διεθνώς αναγνωρισμένοι, εθνοβοτανικοί δείκτες (Medeiros *et al.*, 2011), αξιοποιώντας τα πρωτογενή δεδομένα των συνεντεύξεων. Μετά από σύγκριση μεταξύ των διαφόρων δεικτών, ο «δείκτης πολιτιστικής αξίας» (Cultural Value Index; Reyes-García *et al.*, 2006) επιλέχθηκε ως ο πλέον κατάλληλος για τον σκοπό της μελέτης. Ο υπολογισμός του δείκτη αυτού στηρίζεται σε τρεις επιμέρους παράγοντες ή υποδείκτες. Ο πρώτος υποδείκτης είναι ο λόγος του αριθμού των διαφορετικών χρήσεων που αναφέρθηκαν για τη φυτική ταξινομική μονάδα προς τον συνολικό αριθμό των κατηγοριών χρήσεων που εξετάστηκαν στη μελέτη. Ο δεύτερος υποδείκτης είναι η σχετική συχνότητα αναφοράς του είδους ή, με άλλα λόγια, ο λόγος του αριθμού των συμμετεχόντων που ανέφεραν τη χρήση του είδους, προς τον συνολικό αριθμό των συμμετεχόντων. Ο τρίτος υποδείκτης προκύπτει από το άθροισμα όλων των αναφορών χρήσης για το συγκεκριμένο είδος, διαιρούμενο με τον συνολικό αριθμό των συμμετεχόντων. Εν τέλει, οι τρεις προαναφερθέντες υποδείκτες πολλαπλασιάζονται για να δώσουν τον «δείκτη πολιτιστικής αξίας».

1.3 Αποτελέσματα και σχολιασμός των αποτελεσμάτων

1.3.1 Δημογραφικά στοιχεία

Τα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μόρφωση) των συμμετεχόντων στην εθνοβοτανική μελέτη παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.1. Είναι προφανές ότι οι περισσότεροι

Πίνακας 1.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά
(αριθμός συμμετεχόντων = 57)

Μεταβλητή		Τιμή
Φύλο	Γυναίκα	54,4%
	Άνδρας	45,6%
Ηλικία (έτη)	Μέσος όρος	72,9 έτη
	30–49	7,0%
	50–69	28,1%
	70–89	54,4%
	≥ 90	10,5%
Μόρφωση	Πρωτοβάθμια	33,3%
	Δευτεροβάθμια	40,4%
	Τριτοβάθμια	26,3%

συμμετέχοντες είναι γυναίκες (54%), αναδεικνύοντας, εν μέρει, τον σημαντικό και ενεργό ρόλο της γυναίκας, τόσο στη χρήση, όσο και στη μετάδοση της γνώσης περί ΑΦΦ. Σχετικό είναι το γεγονός ότι αρκετές προφορικές αναφορές υποστηρίζουν την ύπαρξη ενός σχετικά μεγάλου αριθμού γυναικών, οι οποίες, κατά το παρελθόν, κυρίως, ασκούσαν πρακτικές συνυφασμένες με τις χρήσεις των ΑΦΦ. Παρ' όλα αυτά, δεν πρέπει να υποβαθμίζεται ο ρόλος των ανδρών, τουλάχιστον στη μετάδοση της γνώσης, όπως προκύπτει από το σχετικά υψηλό ποσοστό (46%) των αρρένων συμμετεχόντων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ηλικία των συμμετεχόντων. Αναλυτικότερα, η μέση ηλικία ανέρχεται περίπου στα 73 έτη, με το

⁸ Η ποσοτικοποίηση αναφέρεται στην προσπάθεια να καταστεί μετρήσιμη η σημαντικότητα των φυτικών ταξινομικών μονάδων.

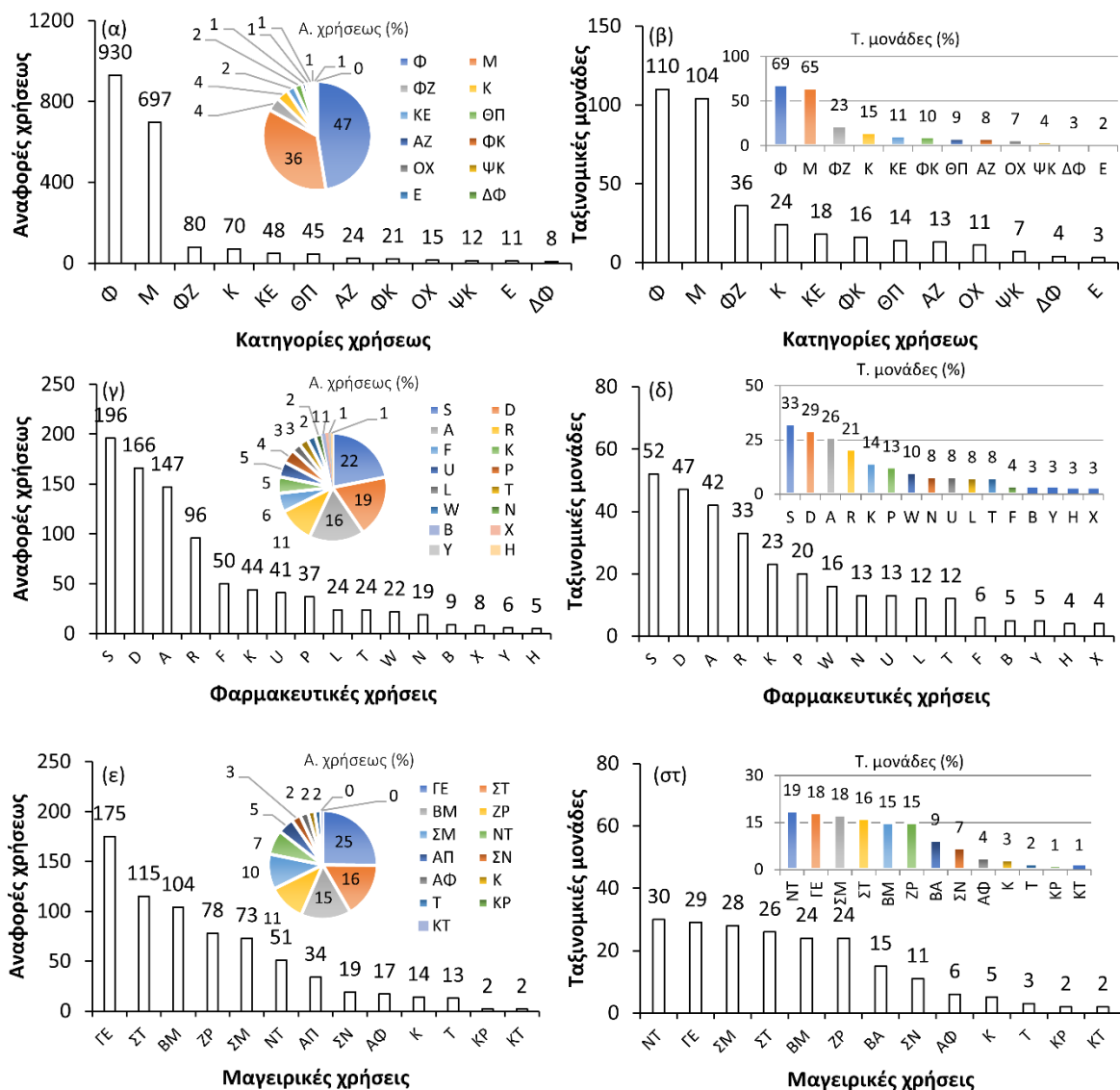
μεγαλύτερο ποσοστό (περίπου 54%) να ανήκει στην ηλικιακή κλάση 70–89 ετών, ακολουθούμενη από την κλάση 50–69 ετών (28%). Όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο, οι περισσότεροι συμμετέχοντες (67%) έχουν ολοκληρώσει τουλάχιστον τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα ευρήματα αυτά υποδεικνύουν, εμμέσως πλην σαφώς, ότι η διατήρηση και η συνέχιση της γνώσης βασίζονται κυρίως στα άτομα μεγάλης ηλικίας και σχετικά υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Επιπρόσθετα, συχνές αναφορές από τους συμμετέχοντες σε εκλιπόντα άτομα, τα οποία κατείχαν περισσότερες γνώσεις, τόσο για τα φυτικά είδη, όσο και για τις χρήσεις τους, υποδηλώνουν τη σημαντική απώλεια σχετικών γνώσεων και την επιτακτική ανάγκη για τη διαφύλαξή τους.

1.3.2 Κατηγορίες χρήσεων

Με βάση τον αριθμό των αναφορών χρήσης (Σχήμα 1.2α), η πιο σημαντική κατηγορία είναι η φαρμακευτική (47%), ακολουθούμενη από τη μαγειρική (36%). Οι υπόλοιπες κατηγορίες χρήσεων συγκέντρωσαν λιγότερο από το 10% η καθεμία και συνολικά το 17% των αναφορών χρήσης. Με βάση τον αριθμό των διαφορετικών φυτικών ταξινομικών μονάδων που αναφέρθηκαν (Σχήμα 1.2β), η κυριότερη κατηγορία είναι η φαρμακευτική (69% του συνολικού αριθμού των ταξινομικών μονάδων που αναφέρθηκαν στη μελέτη), ακολουθούμενη από τη μαγειρική (65%), τη φροντίδα ζώων (23%), την καλλυντική (15%), την κατασκευή-επεξεργασία (11%) και τη φροντίδα καλλιεργειών (10%). Οι υπόλοιπες κατηγορίες χρήσεων συγκέντρωσαν λιγότερο από το 10% των φυτικών ταξινομικών μονάδων η καθεμία. Η επικράτηση των φαρμακευτικών χρήσεων, τόσο βάσει του αριθμού των αναφορών χρήσης, όσο και βάσει του αριθμού των διαφορετικών φυτών, αναδεικνύει την ισχυρή σχέση ανθρώπου-φυτών, αναφορικά με την ίαση ασθενειών και την επίλυση προβλημάτων υγείας, σε μία περιοχή του νησιού που στο παρελθόν χαρακτηριζόταν από απομόνωση, αλλά και από δυσκολία πρόσβασης σε κέντρα υγείας.

Όσον αφορά στις φαρμακευτικές χρήσεις και με βάση τον αριθμό των αναφορών χρήσης (Σχήμα 1.2γ), η σημαντικότερη κατηγορία είναι οι δερματικές παθήσεις (22%), ακολουθούμενη από τις παθήσεις του πεπτικού (19%), τις γενικές και μη καθορισμένες παθήσεις (π.χ., κρύωμα, πυρετός, γενικοί πόνοι σε διάφορα σημεία, 16%) και τις παθήσεις του αναπνευστικού (11%). Οι υπόλοιπες κατηγορίες φαρμακευτικών χρήσεων αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 10% εκάστη και συνολικά το 32% των αναφορών χρήσης. Βάσει του αριθμού των φυτικών ταξινομικών μονάδων που αναφέρθηκαν (Σχήμα 1.2δ), η σημαντικότερη κατηγορία φαρμακευτικών χρήσεων είναι και πάλι οι δερματικές παθήσεις (33%), ακολουθούμενη από τις παθήσεις του πεπτικού (29%), τις γενικές και μη καθορισμένες παθήσεις (26%), τις παθήσεις του αναπνευστικού (21%), τις καρδιαγγειακές (14%) και τις ψυχολογικές παθήσεις (13%), και τα διάφορα θέματα εγκυμοσύνης-τεκνοποίησης (10%). Λιγότερο από το 10% των φυτικών ταξινομικών μονάδων αναφέρεται στις υπόλοιπες φαρμακευτικές κατηγορίες.

Η εθνοβοτανική μελέτη αναδεικνύει, επίσης, τον σπουδαίο ρόλο των ΑΦΦ στην «ορεινή κουζίνα». Με βάση τον αριθμό των αναφορών χρήσης (Σχήμα 1.2ε), η πιο σημαντική κατηγορία μαγειρικών χρήσεων είναι τα γλυκά και επιδόρπια (25%). Ακολουθούν η συντήρηση τροφίμων (16%), τα βότανα και τα μπαχαρικά (15%), τα ζεστά ροφήματα (11%) και τα συστατικά μαγειρευτού φαγητού (10%). Οι υπόλοιπες μαγειρικές κατηγορίες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 10% του συνόλου εκάστη και συνολικά το 23% των αναφορών χρήσης. Με βάση τον αριθμό των ταξινομικών μονάδων που αναφέρθηκαν (Σχήμα 1.2στ), η πιο σημαντική κατηγορία μαγειρικής είναι αυτή των νωπών τροφίμων (19%), ακολουθούμενη από τα γλυκά επιδόρπια (18%), τα συστατικά μαγειρευτού φαγητού (18%), τη συντήρηση τροφίμων (16%), τα βότανα και μπαχαρικά (15%) και τα ζεστά ροφήματα (15%). Οι υπόλοιπες μαγειρικές κατηγορίες συγκέντρωσαν λιγότερο από το 10% των ταξινομικών μονάδων η καθεμία.

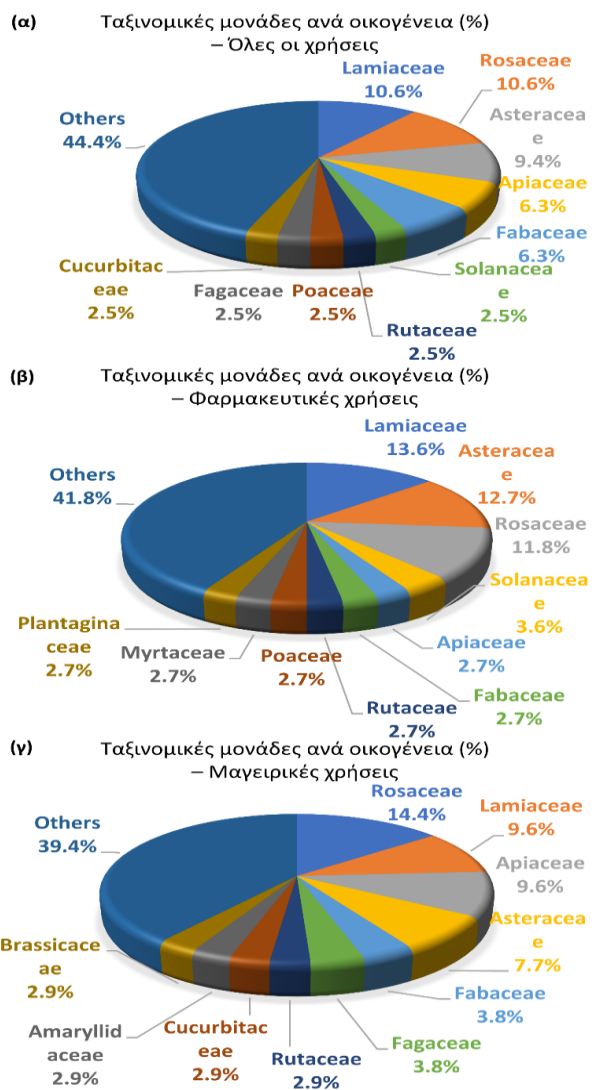

1.3.3 Φυτικά γένη και είδη

Όσον αφορά στη συστηματική τους ταξινόμηση, ήτοι την ιεραρχική κατάταξη των φυτών σε ομάδες σύμφωνα με διάφορα κοινά γνωρίσματα, οι 160 φυτικές ταξινομικές μονάδες που αναφέρθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και εμπίπτουν στον ορισμό των ΑΦΦ, ανήκουν σε δύο αθροίσματα⁹, ήτοι τα Σπερματόφυτα¹⁰ και τα Πτεριδόφυτα¹¹. Αναλυτικότερα, οι 157 ανήκουν στα Σπερματόφυτα και οι τρεις (3) στα Πτεριδόφυτα. Οι 145 ταξινομικές μονάδες αποτελούν ξεχωριστά είδη, ενώ οι 15 αποτελούν γένη. Οι 160 ταξινομικές μονάδες διαιρούνται σε 63 διαφορετικές οικογένειες (δηλαδή, ομάδες με περισσότερα του ενός γένη). Το 54% των ταξινομικών μονάδων συλλέγονταν μόνο από τη φύση, το 33% καλλιεργούνταν μόνο, το 4% είτε συλλέγονταν ή/και καλλιεργούνταν και το 4% είναι φυτά των οποίων τα προϊόντα ήταν εισαγόμενα. Από τα 145 είδη, τα 75 είναι ιθαγενή, εκ των οποίων τα εννιά (9) αποτελούν ενδημικά φυτά της Κύπρου. Στα 15 καταγεγραμμένα γένη περιλαμβάνονται κυρίως ιθαγενή φυτά, κάποια από αυτά ενδημικά.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις κατηγορίες χρήσεων, οι περισσότερες ταξινομικές μονάδες που καταγράφηκαν ανήκουν στις οικογένειες Lamiaceae (11%), Rosaceae (11%), Asteraceae (9%), Apiaceae (6%) και Fabaceae (6%) (Σχήμα 1.3α). Από την άλλη, λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις φαρμακευτικές χρήσεις, οι περισσότερες ταξινομικές μονάδες ανήκουν στις οικογένειες Rosaceae (14%), Asteraceae (13%) και Lamiaceae (12%) (Σχήμα 1.3β). Τέλος, με βάση μόνο τις μαγειρικές χρήσεις, οι περισσότερες ταξινομικές μονάδες ανήκουν στις οικογένειες Rosaceae (14%), Apiaceae (10%), Lamiaceae (10%) και Asteraceae (8%) (Σχήμα 1.3γ).

Οι 160 ταξινομικές μονάδες φυτών που καταγράφηκαν στην εθνοβοτανική μελέτη παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.2, όπου ταξινομούνται ανά άθροισμα και οικογένεια. Αναλυτικότερα, στον Πίνακα 1.2 παρουσιάζονται τα επιστημονικά και κοινά ονόματα των φυτικών ταξινομικών μονάδων, οι κατηγορίες χρήσεων, για τις οποίες έγινε αναφορά, ανά ταξινομική μονάδα, καθώς και η κατάταξή τους, σε φθίνουσα σειρά, βάσει της τιμής του δείκτη πολιτιστικής

ταξινομικές μονάδες ανήκουν στις οικογένειες

Σχήμα 1.3. (α) Το ποσοστό των αναφερόμενων ταξινομικών μονάδων ανά οικογένεια φυτών όσον αφορά όλες τις χρήσεις. (β) Το ποσοστό των αναφερόμενων ταξινομικών μονάδων ανά οικογένεια φυτών όσον αφορά στις φαρμακευτικές χρήσεις. (γ) Το ποσοστό των αναφερόμενων ταξινομικών μονάδων ανά οικογένεια φυτών όσον αφορά στις μαγειρικές χρήσεις.

⁹ Το βασίλειο των φυτών διαιρείται σε μεγάλες ομάδες φυτών, τα αθροίσματα.

¹⁰ Σπερματόφυτα: η μεγαλύτερη ομάδα του φυτικού βασιλείου η οποία χαρακτηρίζεται από τον σχηματισμό σπερμάτων.

¹¹ Πτεριδόφυτα: ομάδα κρυπτόγαμων φυτών (δηλαδή, φυτών που φέρουν κρυμμένα αναπαραγωγικά όργανα και αναπαράγονται με σπόρια και όχι σπέρματα) του φυτικού βασιλείου η οποία χαρακτηρίζεται από την παρουσία αγωγού συστήματος.

αξίας. Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύονται οι παραδοσιακές χρήσεις των πρώτων 30 ταξινομικών μονάδων σύμφωνα με την παραπάνω κατάταξη. Επιπλέον, οι ιδιαίτερες χρήσεις συγκεκριμένων ταξινομικών μονάδων αναφέρονται στο Κεφάλαιο 2.

Πίνακας 1.2. Ταξινόμηση κατά άθροισμα και οικογένεια των καταγεγραμμένων ταξινομικών μονάδων (ειδών/γενών) αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών της εθνοβοτανικής μελέτης στις ορεινές κοινότητες Τροόδους. Οι ταξινομικές μονάδες συνοδεύονται από το επιστημονικό και κοινό τους όνομα (όπως αναφέρθηκε από τους συμμετέχοντες), τις αναφερόμενες κατηγορίες χρήσεων και την κατάταξή τους, σύμφωνα με τον δείκτη πολιτιστικής αξίας. Κατηγορίες χρήσεων: φαρμακευτική (Φ), μαγειρική (Μ), φροντίδα ζώων (ΦΖ), καλλυντική (Κ), κατασκευή-επεξεργασία (ΚΕ), θρησκευτικές παραδόσεις (ΘΠ), απωθητικά ζώων (ΑΖ), φροντίδα καλλιεργειών (ΦΚ), οικιακή χρήση (ΟΧ), ψάρεμα-κυνήγι (ΨΚ), εμπόριο (Ε), δηλητηριώδη φυτά (ΔΦ). Στην περίπτωση που την ταξινομική μονάδα αποτελεί γένος φυτών, το επιστημονικό όνομα του γένους συνοδεύεται από τη συντομογραφία «spp.» που σημαίνει «πολλά είδη» (*several species*). Με γαλάζια γράμματα συμβολίζεται το όνομα του αθροίσματος των φυτών και με κόκκινους αριθμούς συμβολίζονται οι 30 σημαντικότερες ταξινομικές μονάδες φυτών.

Άθροισμα / Οικογένεια	Ταξινομική μονάδα (είδος ή γένος)	Κοινό όνομα	Κατηγορίες χρήσεων	Κατά -ταξη (CV)
Pteridophyta				
Dennstaedtiaceae	<i>Pteridium aquilinum</i> (L.) Kuhn	Φτερίτζιν	Φ	122
Equisetaceae	<i>Equisetum</i> spp.	Πολυκόμπι	Φ, ΦΚ	90
Pteridaceae	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	Πολυτρίχι, σκορπίδι	Φ	108
Spermatophyta				
Adoxaceae	<i>Sambucus nigra</i> L.	Ζαμπούκος, κουφοξυλιά	Φ, Μ, ΦΚ	9
Amaranthaceae	<i>Amaranthus</i> spp.	Γλίντος	Μ	122
Amaryllidaceae	<i>Allium ampeloprasum</i> L.	Σκουράθθα, άγριο πράσσο	Μ, ΦΖ	69
	<i>Allium cepa</i> L.	Κρεμμύδι	Φ, Μ, ΘΠ, ΚΕ	15
	<i>Allium sativum</i> L.	Σκόρδος, σκόρτος, σκόρδο	Φ, Μ, ΑΖ, ΦΚ	38
Anacardiaceae	<i>Pistacia</i> spp.	Τρεμιθιά, τριμιθιά, τρεμιθιά (<i>P. terebinthus</i>) Σσινιά, σσίνος, μαστιχόδεντρο, (<i>P. lentiscus</i>)	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΚΕ, ΟΧ, ΦΚ, Ε	3
	<i>Rhus coriaria</i> L.	Ρούδιν, ρουθιά, σουμάτζιν, σουμάκι	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΚΕ, ΦΚ, ΨΚ, Ε	4
Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	Άνηθος, άνηθο	Μ	122
	<i>Apium graveolens</i> L.	Σέλλινο, σέλλενο	Φ, Μ	81
	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Κόλιαντρος	Μ	48
	<i>Cuminum cuminum</i> L.	Αρτισιά	Μ	92
	<i>Eryngium creticum</i> Lam.	Πάγκαλλος, μάγκαλλος	Μ	89
	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Μάραθο, μάραθος	Φ, Μ	31

	<i>Helosciadium nodiflorum</i> (L.) W. D. J. Koch	Σελλινούι του ποταμού, αρκοσέλλενο	M	122
	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) A. W. Hill	Μαϊτανός	M	108
	<i>Pimpinella anisum</i> L.	Γλυκάνισο, Γλυκάνισος	Φ, M	30
	<i>Smyrniolum olusatrum</i> L.	Αρκοσέλλενο	M	122
Apocynaceae	<i>Nerium oleander</i> L.	Αροδάφνη, πικροδάφνη	Φ, ΔΦ	85
Araliaceae	<i>Hedera pastuchovii</i> subsp. cypria (McAllister) Hand	Κισσός	Φ	108
Asparagaceae	<i>Asparagus acutifolius</i> L.	Αγρέλλιν, αγρελλιά	M	95
	<i>Drimys aphylla</i> (Forssk.) J. C. Manning & Goldblatt	Αβρόσσιλλος, αβρόσσιλλα, σκύλλα, σκυλλοκρεμμύδα, βαβίτσα	Φ, ΦΖ, ΚΕ, ΑΖ, ΔΦ	41
	<i>Ruscus aculeatus</i> L.	-	Φ	122
Asteraceae	<i>Achillea</i> spp.	Αχίλλεια	Φ	90
	<i>Artemisia arborescens</i> L.	Γένια του γέρου	Φ	108
	<i>Calendula officinalis</i> L.	Κατιφές, καλεντούλα	Φ, ΑΖ	81
	<i>Carthamus tinctorius</i> L.	Ζαχαράς, ζαφαράς	M	78
	<i>Cichorium intybus</i> L.	Κιχώριο, άγριο ραδίκι	Φ	122
	<i>Cynara</i> spp.	Αγριοαγκινάρα, χωστή, απλωταρκά	Φ, M	50
	<i>Dittrichia viscosa</i> subsp. angustifolia (Bég.) Greuter	Κόνυζος	Φ, ΦΖ, ΑΖ, ΦΚ	28
	<i>Echinops spinosissimus</i> Turra	Κεφαλάγκαθος, καμηλάγκαθος	Φ, M, ΦΖ	80
	<i>Glebionis coronaria</i> (L.) Spach	Σιμιλούδιν, κίτρινη μαργαρίτα, παπούνα, λάζαρος, άγριο σέλλινο	Φ, M, ΘΠ, ΚΕ	33
	<i>Helichrysum italicum</i> (Roth) Don	Ψυλλίνα, ψυλλίδα	Φ, M, ΟΧ, ΦΚ	47
	<i>Matricaria chamomilla</i> L.	Χαμομήλι, μουγιόχορτο, παπούνα	Φ, M, Κ, ΑΖ	24
	<i>Onopordum cyprium</i> Eig	Γαϊδουράγκαθο	Φ	76
	<i>Sonchus oleraceus</i> L.	Γαλατούνα	Φ, M	99
	<i>Tanacetum balsamita</i> L.	Βάλαμο	Φ	105
	<i>Taraxacum</i> spp.	Αγριοράδικο	Φ, M	64
Berberidaceae	<i>Berberis cretica</i> L.	Βερβερισσιά, αγκαθόβατος	M, ΚΕ	99
Betulaceae	<i>Corylus</i> spp.	Φουντουκιά	M	122

Boraginaceae	<i>Anchusa azurea</i> Mill.	Βούγλωσσον, μούγλωσσον	Φ, Μ	99
Brassicaceae	<i>Brassica oleracea</i> var. botrytis	Κουνουπίδι	Μ	122
	<i>Nasturtium officinale</i> W. T. Aiton	Καρδαμίλλα, καρταμίλλα, κάρδαμο, νεροκάρδαμο	Μ	71
	<i>Sinapis alba</i> L.	Λαψάνα	Μ, ΦΖ	81
Cactaceae	<i>Opuntia ficus-indica</i> (L.) Mill.	Παπουτσοσυτζιά	Φ, ΚΕ	81
Cannabaceae	<i>Cannabis sativa</i> L.	Κανναούριν	Μ	108
Capparaceae	<i>Capparis spinosa</i> L.	Καππαρκά, καππάρι	Μ, ΦΖ	52
Caryophyllaceae	<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Garcke	Στρουθιά, στρουφούθκια, τσακρίθκια	Μ,	57
Cistaceae	<i>Cistus</i> spp.	Ξισταρκά, λαδανιά, κατσαρκά	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΟΧ, Ε	6
Cucurbitaceae	<i>Citrullus lanatus</i> (Thunb.) Mansf.	Καρπουζιά	Μ	122
	<i>Cucurbita moschata</i> Duch.	Κοτσινोकόλοκο	Μ	122
	<i>Cucurbita pepo</i> L.	Κολοκυθιά	Φ, Μ	77
	<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A. Rich	Πετραγγουριά	Φ	122
Cupressaceae	<i>Cupressus sempervirens</i> L.	Κύπαρισσι	Φ	122
	<i>Juniperus</i> spp.	Αόρατος	ΦΖ, ΑΖ	99
Cytinaceae	<i>Cytinus hypocistis</i> (L.) L.	Μιτζιλιά, βιζιλιά, βιζινιά	Μ	95
Elaeagnaceae	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	Ζιζιφιά	Φ, Μ	58
Ericaceae	<i>Arbutus andrachne</i> L.	Αντροκλιά, κουμαριά	Φ, Μ, ΦΖ, ΨΚ	36
Euphorbiaceae	<i>Euphorbia veneris</i> M. S. Khan	Τσούννα	ΨΚ	122
Fabaceae	<i>Acacia saligna</i> (Labill.) H. Wendl.	Ακακία	ΦΖ	122
	<i>Ceratonia siliqua</i> L.	Τερατσιά, χαρουπιά	Φ, Μ, ΟΧ	60
	<i>Cicer arietinum</i> L.	Ρεβίθι	Μ	122
	<i>Erophaca baetica</i> subsp. <i>orientalis</i> (Chater & Meikle) Podlech	Πιφάνης, πελλοπίφανος, αρκοκουτζιά, αγριοκουκιά	ΦΖ, ΔΦ	66
	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Γλυκόριζα	Φ	122
	<i>Lens culinaris</i> Pk.	Φατζιή	Μ	122
	<i>Pisum sativum</i> L.	Πιζέλι	ΦΖ	122
	<i>Vicia dalmatica</i> A. Kern.	Μαυράσσιερων	Φ, Μ, ΦΖ, ΦΚ	39

Fagaceae	<i>Vicia ervilia</i> (L.) Willd.	Ρόβι, ροβάσσιερο	ΦΖ	108
	<i>Vicia faba</i> L.	Κουτζιά	ΦΖ	122
	<i>Castanea sativa</i> Mill.	Καστανιά	Μ	122
	<i>Quercus alnifolia</i> Poech	Λατζιά	Φ, Μ, ΦΖ, ΚΕ, ΨΚ	40
	<i>Quercus coccifera</i> subsp. <i>calliprinos</i> (Webb) Holmboe	Περνιά	Φ, Μ, ΦΖ, ΚΕ	67
	<i>Quercus infectoria</i> subsp. <i>veneris</i> (A. Kern.) Meikle	Βαλανιδιά, δρυς	Μ, ΦΖ, ΟΧ	49
	<i>Geranium tuberosum</i> L.	Πιρπιλλίνα	Μ	122
Geraniaceae	<i>Pelargonium graveolens</i> (Thunb.) L'Hér.	Κιούλι, αρμπαρόριζα	Φ, Μ, ΘΠ	26
Hypericaceae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Υπερικό, σπαθόχορτο, βαλσαμόχορτο, βάλσαμο	Φ, Μ, Κ, ΦΚ	20
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	Καρυδιά, καρυθκιά	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΚΕ	16
Lamiaceae	<i>Calamintha incana</i> (Sm.) Benth.	Γληφώνι	Φ	122
	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill.	Λεβάντα	Φ, Μ, Κ, ΘΠ, ΑΖ, ΟΧ, ΦΚ	14
	<i>Lavandula stoechas</i> L.	Μυροφόρα, άγρια λεβάντα	ΦΖ, ΘΠ	108
	<i>Melissa officinalis</i> L.	Μελισσόχορτο	Φ, Μ, ΦΖ	55
	<i>Mentha aquatica</i> L.	Βασιλικόδυοσμος, φλισκούνι	Φ	122
	<i>Mentha longifolia</i> subsp. <i>cyprica</i> (Heinr. Braun) Harley	Ποταμοείτανος, ποταμογείτονας, άγρια μέντα	Φ, Μ, Κ, ΑΖ	23
	<i>Mentha spicata</i> L.	Δκούσμις, δυόσμος	Φ, Μ, ΟΧ	8
	<i>Mentha x Piperita</i> L.	Μέντα	Φ	122
	<i>Micromeria chionistrae</i> Meikle	-	Κ	122
	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Βασιλικός, βασιλιτζιά	Φ, Μ, ΘΠ, ΑΖ, ΟΧ, ΦΚ	22
	<i>Origanum dubium</i> Boiss.	Ρίγανη, ρίγανη του Κάμπου	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΦΚ	11
	<i>Origanum majorana</i> var. <i>tenuifolium</i> Weston	Σαψισιά, ματζουράνα	Φ, Μ, Κ, ΚΕ	34
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Λασμαρής, λασμαρί, δεντρολίβανο	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΘΠ, ΑΖ	7

	<i>Salvia</i> spp.	Ασπατζί, σπατζί, χαχομηλία, φασκόμηλο	Φ, Μ, Κ, ΘΠ, ΑΖ	12
	<i>Sideritis</i> spp.	Σιδερίτης; Κυπριακός σιδερίτης	Φ	108
	<i>Thymbra capitata</i> (L.) Cav.	Θρουμπί, θυμάρι	Φ, Μ, ΦΖ, ΚΕ, ΟΧ	27
	<i>Vitex agnus-castus</i> L.	Λυγαριά	Φ, ΚΕ	92
Lauraceae	<i>Cinnamomum verum</i> J.Presl	Κανέλλα	Φ, Μ,	53
	<i>Laurus nobilis</i> L.	Δάφνη	Φ, Μ, Κ, ΑΖ, ΟΧ, ΔΦ	5
Lythraceae	<i>Punica granatum</i> L.	Ροδιά, ροθιά	Φ, ΚΕ	61
Malvaceae	<i>Malva sylvestris</i> L.	Μολόχα, αλθέα	Φ, Μ	56
Moraceae	<i>Ficus carica</i> L.	Συτζιά, συκιά	Φ, Μ	31
	<i>Morus alba</i> L.	Συκαμιά, συκαμινιά	ΦΖ	85
Myrtaceae	<i>Eucalyptus</i> spp.	Ευκάλυπτος	Φ, Κ,	34
	<i>Myrtus communis</i> L.	Μερσινιά, μερσίνι	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΘΠ, ΨΚ	13
	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L.M.Perry	Μοσχοκάρφι, γαρύφαλλο	Φ, Μ	61
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L.	Ελιά, αγριελιά	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΘΠ	10
Oxalidaceae	<i>Oxalis pes-caprae</i> L.	Ξινούδι	Μ	122
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i> subsp. <i>rhoeas</i>	Παπαρούνα, πετεινός, κοπέλα	Μ, ΘΠ, ΚΕ	75
	<i>Papaver somniferum</i> L.	Χασκάσιην	Φ	95
Pedaliaceae	<i>Sesamum indicum</i> L.	Σησάμι	Μ	64
Pinaceae	<i>Cedrus brevifolia</i> (Hook. f.) A. Henry	Κέδρο	Φ	122
	<i>Pinus</i> spp.	Πεύκος	Φ, Μ, ΚΕ	43
Piperaceae	<i>Piper nigrum</i> L.	Αρτύματα, πιπέρι, μαύρο πιπέρι	Φ, Μ	53
Plantaginaceae	<i>Plantago coronopus</i> L.	Λιθόσπαστος, λιθόσπαστο	Φ	73
	<i>Plantago lanceolata</i> L.	-	Φ	119
	<i>Plantago major</i> L.	Πεντάνευρο, λιθόσπαστος	Φ, Μ	58
Platanaceae	<i>Platanus orientalis</i> L.	Πλάτανος	Φ	122
Poaceae	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	Άρκαστο. έρκαστος, λιθόσπαστο	Φ	105
	<i>Oryza sativa</i> L.	Ρύζι	Φ	122

	<i>Triticum turgidum</i> subsp. <i>durum</i> (Desf.) Husn.	Σιτάρι	M	85
	<i>Zea mays</i> L.	Σιταροπούλα	Φ	119
Portulacaceae	<i>Portulaca oleracea</i> L.	Γλυστιρίδα, αντράκλα	Φ	122
Ranunculaceae	<i>Nigella sativa</i> L.	Μαυρόκοκκος	M	122
Rhamnaceae	<i>Rhamnus alaternus</i> L.	Χρυσοξυλιά	M, KE	92
Rosaceae	<i>Agrimonia eupatoria</i> L.	Αγριμόνιο, Φωνόχορτο	Φ	122
	<i>Crataegus</i> spp.	Μοσφιλιά, κράταιγος	Φ, M, ΦΚ	18
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Κυδωνιά	Φ, M	29
	<i>Malus domestica</i> Borkh.	Μηλιά	Φ, M	43
	<i>Mespilus germanica</i> L.	Πομηλιθικιά	M	108
	<i>Prunus armeniaca</i> L.	Χρυσομηλιά	M	122
	<i>Prunus avium</i> L.	Κερασιά	Φ, M, KE	17
	<i>Prunus cerasus</i> L.	Βυσσινιά	Φ	122
	<i>Prunus domestica</i> L.	Δαμασκηλιά	Φ, M	73
	<i>Prunus domestica</i> subsp. <i>syriaca</i>	Μαραπελλιά	M	95
	<i>Prunus dulcis</i> (Mill.) D. A. Webb	Αμυγδαλιά, αθασιά	Φ, M, ΦΖ, Κ	21
	<i>Prunus mahaleb</i> L.	Κερασιά, αγριοκερασιά	M	108
	<i>Prunus persica</i> (L.) Batsch	Ροδακινιά	Φ, M	67
	<i>Pyrus communis</i> L.	Αχλαδιά, αππιδικιά	Φ, M	72
	<i>Rosa damascena</i> Mill.	Τριανταφυλλιά η δαμασκηνή, τριανταφυλλιά του Αγρού	Φ, M, ΦΖ, Κ, ΘΠ	2
	<i>Rosa</i> spp.	Αρκοτριανταφυλλιά, άγρια τριανταφυλλιά, ατζουλόβατος, κυνόροδο, πεμπερισσιά, ροδή του Τροόδους, μουσιετιά	Φ, M, Κ, ΦΚ	25
	<i>Rubus sanctus</i> Schreb.	Βάτος, ήμερος βάτος, βραμός, βατομουριά, μουριά	Φ, M	37
Rubiaceae	<i>Cinchona officinalis</i> L.	Κινίνο	Φ	122
Rutaceae	<i>Citrus × aurantium</i> L.	Κιτρομηλιά	M, Κ	51
	<i>Citrus × sinensis</i> (L.) Osbeck	Πορτοκαλιά	Φ, M	99
	<i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck	Λεμονιά	Φ, M, Κ	46
	<i>Ruta chalepensis</i> L.	Απήγανος	Φ, AZ	108
Sapindaceae	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Αγριοκαστανιά	Φ	122

Scrophulariaceae	<i>Verbascum sinuatum</i> L.	Φλόμος	Φ, ΨΚ	85
Solanaceae	<i>Capsicum annuum</i> L.	Πιπεριά	Φ	119
	<i>Capsicum frutescens</i> L.	Κόκκινο καυτερό πιπέρι, καφετερή πιπεριά, πιπερούθκια αψερά	Φ, Μ, ΦΖ	42
	<i>Lycopersicon esculentum</i> Mill.	Τομάτα, ντομάτα	Φ, Μ	69
	<i>Solanum tuberosum</i> L.	Πατάτα	Φ, ΦΖ	61
Styracaceae	<i>Styrax officinalis</i> L.	Στερατζιά, τσουννα	Μ, Κ, ΘΠ, ΨΚ	45
Urticaceae	<i>Urtica</i> spp.	Τσουκνίδα, τσουκνίθα, τσικνίττα	Φ, Μ, ΦΖ, ΦΚ	19
Verbenaceae	<i>Aloysia citriodora</i> Palau	Αλουίζα	Φ	122
Violaceae	<i>Viola odorata</i> L.	Βιολέττα	Μ	122
Vitaceae	<i>Vitis vinifera</i> L.	Αμπέλι	Φ, Μ, ΦΖ, Κ, ΘΠ, ΟΧ, ΦΚ	1
Xanthorrhoeaceae	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm. f.	Αλόη	Φ	105
	<i>Asphodelus ramosus</i> L.	Σπουθούλλα	Φ	78
Zygophyllaceae	<i>Tribulus terrestris</i> L.	Τριβόλι	Φ, ΦΖ	99

Y
L
O
E
K
Δ
O
M
H

Βιβλιογραφία

- Akeroyd, J., Synge, H., 1992. Higher Plant Diversity. *Global Biodiversity* 64–87.
- Barata, A.M., Rocha, F., Lopes, V., Carvalho, A.M., 2016. Conservation and sustainable uses of medicinal and aromatic plants genetic resources on the worldwide for human welfare. *Ind Crops Prod* 88, 8–11.
- Dafni, A., Böck, B., 2019. Medicinal plants of the Bible - revisited. *J Ethnobiol Ethnomed* 15, 57.
- Della, A., Paraskeva-Hadjichambi, D., Hadjichambis, A.C., 2006. An ethnobotanical survey of wild edible plants of Paphos and Larnaca countryside of Cyprus. *J Ethnobiol Ethnomed* 2, 34.
- Gagliardi, L., Dorato, S., 2007. General Concepts. *Current Legislation on Cosmetics in Different Countries. Analysis of Cosmetic Products* 3–28.
- González-Tejero, M.R., Casares-Porcel, M., Sánchez-Rojas, C.P., Ramiro-Gutiérrez, J.M., Molero-Mesa, J., Pieroni, A., Giusti, M.E., Censorii, E., de Pasquale, C., Della, A., Paraskeva-Hadjichambi, D., Hadjichambis, A., Houmani, Z., El-Demerdash, M., El-Zayat, M., Hmamouchi, M., ElJohrig, S., 2008. Medicinal plants in the Mediterranean area: Synthesis of the results of the project Rubia. *J Ethnopharmacol* 116, 341–357.
- Gupta, P., 2018. Poisonous plants. *Illustrated Toxicology* 309–329.
- Inoue, M., Craker, L.E., 2014. Medicinal and aromatic plants-uses and functions, in: *Horticulture: Plants for People and Places*. Springer Netherlands, pp. 645–669.
- Iwu, M.M., 2002. Ethnobotanical approach to pharmaceutical drug discovery: strengths and limitations, in: *Advances in Phytomedicine*. Elsevier, pp. 309–320.
- Lubbe, A., Verpoorte, R., 2011. Cultivation of medicinal and aromatic plants for specialty industrial materials. *Ind Crops Prod*.
- Martin, G.J., 1994. Conservation and ethnobotanical exploration. *Ciba Found Symp*.
- Medail, F., Quezel, P., 1999. Biodiversity Hotspots in the Mediterranean Basin: Setting Global Conservation Priorities. *Conservation Biology* 13, 1510–1513.
- Meikle, R.D., 1985. *Flora of Cyprus*, vol. 2. Bentham-Moxon Trust, Royal Botanic Gardens, Kew.
- Meikle, R.D., 1977. *Flora of Cyprus*, vol. 1. Bentham-Moxon Trust, Royal Botanic Gardens, Kew.
- Memariani, Z., Gorji, N., Moeini, R., Farzaei, M.H., 2019. Traditional uses, in: *Phytonutrients in Food: From Traditional to Rational Usage*. Elsevier, pp. 23–66.
- Namdeo, A.G., 2018. Cultivation of Medicinal and Aromatic Plants. *Natural Products and Drug Discovery: An Integrated Approach* 525–553.
- Okogun, J.I., 2002. Chapter 12 Drug discovery through ethnobotany in Nigeria: Some results, in: *Advances in Phytomedicine*. Elsevier, pp. 145–154.
- Phillips, O., Gentry, A.H., Reynel, C., Wilkin, P., Galvez-Durand, C.B., Medico Lima, B., 1994. Quantitative Ethnobotany and Amazonian Conservation. *Conservation Biology* 8, 225–248.
- Schaal, B., 2019. Plants and people: Our shared history and future. *Plants, People, Planet* 1, 14–19.
- Sherkat, D.E., 2015. Religiosity. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences: Second Edition* 377–380.
- Taghouti, I., Cristobal, R., Brenko, A., Stara, K., Markos, N., Chapelet, B., Hamrouni, L., Buršić, D., Bonet, J.A., 2022. The Market Evolution of Medicinal and Aromatic Plants: A Global Supply Chain Analysis and an Application of the Delphi Method in the Mediterranean Area. *Forests* 2022, Vol. 13, Page 808 13, 808.

- Yadav, S.K., Singh, S., Gupta, R., 2019. Sampling Methods, in: Biomedical Statistics. Springer Singapore, Singapore, pp. 71–83.
- Ζαννέττου - Παντελή, Κ., 2000. Η Θεραπευτική Δυνατότητα των Φαρμακευτικών Φυτών της Κύπρου. Ιδιότητες-Συνταγές.
- Ζαννέττου - Παντελή, Κ., 1998. Τα Φαρμακευτικά Φυτά της Κύπρου / The Medical Plants of Cyprus. Λάρνακα.
- Ιερομόναχος Φιλάρετος, 1924. Μητροφάνους, Ιερομονάχου, 1849: Ιατροσοφικόν. Ιερά Μονή Μαχαιρά, Λευκωσία.
- Μπαμπινιώτης, Γ., 2002. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, 2η έκδοση. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα.
- Τμήμα Περιβάλλοντος - Δίκτυο Natura 2000, n.d. Σχέδιο διαχείρισης περιοχής NATURA 2000 CY5000004 "Εθνικό Δασικό Πάρκο Τροόδους» [WWW Document]. URL <http://www.moa.gov.cy/moa/environment/environmentnew.nsf/All/523C67F6DE748DDCC22580840032C35A?OpenDocument> (accessed 10.26.22).
- Χατζηκυριάκου, Ν.Γ., 2007. Αρωματικά και αρτυματικά φυτά στην Κύπρο. Από την Αρχαιότητα μέχρι Σήμερα. Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Λευκωσία.

Y
L
O
E
K
Δ
O
M
H